

УДК 338.432

*Н. А. Новікова,**кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики, Київський національний торговельно-економічний університет*

ОСОБЛИВОСТІ ТА УМОВИ ВІДТВОРЕННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

У статті розглянуті особливості та умови розширеного відтворення в сільському господарстві України. Безперервність споживання продукції сільського господарства зумовлює і безперервність сільськогосподарського виробництва.

In the article the considered features and terms of the extended recreation are in agriculture of Ukraine. Continuity of consumption of products of agriculture is stipulated by continuity of agricultural production.

Ключові слова: відтворення, розширене відтворення, споживання, сільськогосподарське виробництво, відтворювальний процес, циклічність економічного розвитку.

ВСТУП

Найважливішою умовою існування людського суспільства є споживання матеріальних благ, зокрема продуктів харчування. Основним джерелом їх одержання є сільськогосподарське виробництво. Безперервність споживання продукції сільського господарства зумовлює і безперервність сільськогосподарського виробництва. Основними умовами здійснення процесу виробництва є наявність засобів виробництва та робочої сили. У результаті поєднання цих умов створюється певний продукт, який через систему розподілу та обміну надходить до споживача. Споживання виробленого продукту, з одного боку, робить необхідним виробництво нової "порції" суспільного продукту, з іншого — створює передумови такого виробництва. Отже, процеси виробництва та споживання, постійно повторюючись, трансформуються у процес економічного відтворення.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Слід наголосити на наявності в економічній літературі певної суперечності стосовно проблем дослідження відтворювального процесу в сільському господарстві. З одного боку, підсумковий виступ академіка П.Т. Саблука на п'я-

тих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників у січні 2003 р. був присвячений проблемам формування та розвитку наукових основ забезпечення відтворювального процесу в аграрному виробництві [1]. З іншого боку, проблеми відтворення та нагромадження в сільському господарстві не розглядаються авторами більшості сучасних підручників і посібників з аграрної економіки й економіки підприємств, в той час як за радянських часів вони склали одну з центральних тем більшості підручників з економіки сільського господарства. Відсутня ця тема і в економічних виданнях, які надходять в Україну як переклади підручників з економіки, виданих в країнах Західної Європи та Сполучених Штатах Америки. Певною мірою таку ситуацію можна пояснити тим, що в новітніх виданнях підручників і посібників з економіки проблеми відтворення розглядаються як складова економічного розвитку. Наприклад, В.Г. Андрійчук, розглядаючи вплив розподілу валового продукту на формування інтенсивного типу розвитку аграрних підприємств, зазначає, що розподіл є важливим знаряддям впливу на процес виробництва в наступних циклах [2]. Це зумовлено тим, що залежно від про-

порції розподілу валового продукту на його складові частини залежать можливості простого і розширеного відтворення. Отже, прискорення господарського розвитку, формування інтенсивного й інноваційного типів розвитку сільськогосподарського виробництва значною мірою залежать від ступеня пізнання законів і закономірностей розширеного відтворення в ринкових умовах.

Більш розгорнуте визначення процесу відтворення дає академік І.І. Лукінов. Відтворення, охоплюючи всі послідовні стадії виробництва, обігу та споживання, являє собою складну сукупність органічно взаємопов'язаних форм економічного кругообігу [3]. Процес праці, створення вартості та її обігу є досить закономірним. Взаємопов'язаними є матеріальна, вартісна та грошова форми суспільного продукту. Поряд з матеріально-вартісними елементами відтворюються і властиві даній формації суспільні відносини. З такого визначення можна дійти висновку, що процес відтворення поєднує в собі: відтворення продуктивних сил (робочої сили, засобів виробництва, природних ресурсів) та відтворення виробничих відносин — відносин виробничого споживання, розподільчих відносин і відносин обміну.

РЕЗУЛЬТАТИ

Економічну науку завжди цікавили закономірності відтворювального процесу, фактори та механізми, під впливом яких він розвивається. Пізнання цих явищ дозволяло більш об'єктивно й ефективно впливати на темпи та напрями відтворення суспільного виробництва в цілому й окремих його галузей.

Відтворення в сільському господарстві має певні особливості, які необхідно враховувати при формуванні аграрної політики. По-перше, економічні процеси в сільському господарстві тісно переплітаються з природними процесами розвитку рослин і тварин, що зумовлює залежність темпів і пропорцій відтворення багаторічних насаджень, продуктивної та робочої худоби не тільки від економічних ресурсів господарства, а й від строків вирощування рослин і тварин. Наприклад, вирощування озимих зернових від посіву до збирання врожаю вимагає близько 11 місяців, ярих зернових — 4—5, цукрових буряків — 6—7 місяців. У садівництві час від початку вирощування саджанців до одержання першого врожаю може складати шість-вісім і більше років. У м'ясному скотарстві в залежності від інтенсивності відгодівлі та величини середньодобових приростів одна голова худоби досягає живої маси 400 кг за 1,5—3

роки. У відповідності до стадій росту та розвитку кожного виду рослин і тварин постійно збільшуються виробничі витрати, які авансуються у виробництво. Унаслідок цього швидкість обороту капіталу в сільському господарстві в десятки і сотні разів нижча, ніж в інших галузях народного господарства.

По-друге, основним засобом виробництва в сільському господарстві є земля. Ця особливість має декілька надзвичайно важливих наслідків. Різні земельні ділянки мають різну родючість, що за інших рівних умов визначає урожайність сільськогосподарських культур, відповідно і ефективність виробництва в цілому. Використання земель сільськогосподарського призначення, різних за якістю, є однією з передумов формування земельної ренти та виникнення рентних відносин. Родючість сільськогосподарських земель при правильному використанні не тільки не знижується, а може й зростати. І навпаки, за несприятливих економічних умов певна частина врожаю, отже, і засобів для забезпечення відтворення, може формуватися за рахунок штучної родючості ґрунтів, створеної в попередніх виробничих циклах.

До особливостей відтворення в сільському господарстві належить і те, що значну частину основних та оборотних засобів сільськогосподарські підприємства одержують не через сферу обігу, а виробляють безпосередньо в господарстві. Так, господарства забезпечують себе худобою, багаторічними насадженнями (основні засоби), насінням, кормами, органічними добривами (оборотні засоби). Отже, процес відтворення певною мірою залежить від організованості, рівня господарювання та результатів діяльності самого підприємства.

На процес відтворення впливає також сезонність виробництва, що зумовлює перерву в процесі виробництва та реалізації продукції. З одного боку, сезонність диктує необхідність високої концентрації матеріальних і трудових ресурсів у чітко визначені періоди, з іншого — створює нерівномірність у формуванні грошових потоків, які мають забезпечувати своєчасне авансування капіталу в сільськогосподарське виробництво. Структурні зміни, які відбулися в сільськогосподарському виробництві в останні роки (скорочення питомої ваги галузей тваринництва, збільшення питомої ваги галузей рослинництва), ще більше посилили негативний вплив сезонності на рівномірність формування грошових потоків сільськогосподарських товаровиробників, відповідно і на відтворювальний процес. Ще однією особливістю відтворення в сільському господарстві є істот-

на залежність від зміни погодних умов. Варіація урожайності окремих сільськогосподарських культур на 40—50 % визначається погодними умовами.

Важлива особливість відтворювального процесу в сільському господарстві пов'язана зі специфікою поглиблення спеціалізації, як внутрішньогалузевої, так і міжгосподарської. Поглиблення спеціалізації, створення вузькоспеціалізованих господарств не усуває необхідності сполучення різних галузей, у тому числі в межах окремого господарства. Це пов'язано, насамперед, з вимогами чергування культур у сівознах. Унаслідок цього сільськогосподарські підприємства інколи не можуть повністю звільнитися від виробництва збиткової продукції, а тому кошти, які нагромаджуються в одних галузях сільського господарства, можуть частково використовуватися для забезпечення відтворювального процесу в інших. Наприклад, частина прибутків, одержаних від продажу зернових або соняшнику, використовується сільськогосподарськими товаровиробниками для формування фондів відшкодування в окремих галузях тваринництва.

У сучасній економічній літературі поряд з простим і розширеним відтворенням виділяють також звужений тип відтворення, коли обсяги виробництва скорочуються. Таку зміну в поглядах можна пояснити тим, що ідеологія планової економіки не передбачала можливе зменшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Але динаміка показників розвитку галузі в 90-х роках ХХ ст. переконливо показала, що існує і звужений тип відтворення в сільському господарстві. Так, за період 1990—1999 рр. в Україні обсяги виробництва валової продукції сільського господарства в цілому, зокрема продукції рослинництва та тваринництва, мали чітко виражену тенденцію до скорочення.

Визнання можливості звуженого відтворення в сільському господарстві пов'язане з реалізацією теорії циклічності економічного розвитку, коли періоди економічного зростання чергуються з періодами уповільнення темпів розвитку або навіть з періодами спаду суспільного виробництва.

ВИСНОВКИ

Таким чином, обґрунтовуючи необхідність розширеного відтворення в сільському господарстві України, слід урахувати деякі аспекти. По-перше, це тенденції розвитку аграрного виробництва в найбільш розвинутих країнах світу, досвід яких ретельно вивчається вітчиз-

няними науковцями та практиками з метою можливого його запровадження в нашій країні. За статистичними даними, з 1998 р. не виявляються тенденції до зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції у США, Канаді, Франції, Італії, Німеччині, Великобританії. У 2009 р. у порівнянні з 1990 р. скоротилося в розрахунку на душу населення виробництво зерна у Великобританії, Німеччині, США, Франції; виробництво цукрових буряків — у Канаді, Німеччині, США, Франції; виробництво соняшнику — у Франції, Італії, США; виробництво м'яса — у Німеччині, Великобританії; виробництво молока — у Франції, Великобританії, Італії [4]. По-друге, постановка питання про розширене відтворення в сільському господарстві України певною мірою суперечить свідомому обмеженню зростання сільськогосподарського виробництва шляхом квотування обсягів виробництва окремих видів продукції у США та країнах ЄЕС, до яких прагне приєднатися наша країна. По-третє, розширене відтворення передбачає збільшення розмірів ресурсів до кожного наступного циклу виробництва та поліпшення їх якості. Це вимагає додаткових фінансових ресурсів, гострий дефіцит яких відчувають як окремі сільськогосподарські підприємства України, так і держава в цілому.

Література:

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформ.-аналіт. зб. / За ред П.Т.Саблука та ін. — К.: ІАЕ УААН, 2003. — Вип. 6. — 764 с.
 2. Амбросов В. Трансформаційні процеси в аграрній сфері регіону // Економіка України. — 2003. — № 8. — С. 66—70.
 3. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. — 2-ге вид., доп і перероб. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.
 4. Андрійчук В.Г. Економіка аграрного підприємства: Навч.-метод. посібник. — К.: КНЕУ, 2000. — 356 с.
 5. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти) / Відповід. ред. акад. УААН, В.М.Трегобчук. — К.: ІЕ НАН України, 2003. — 259 с.
 6. Дорогунцов С.І. Сучасні проблеми оптимізації використання та відтворення земельних ресурсів // Теорія і методи оцінювання, оптимізації використання та відтворення земельних ресурсів: мат.-ли міжнар. наук. конф.: у 2-х чч. Ч.І. — К., 2002. — С. 3—9.
- Стаття надійшла до редакції 19.01.2011 р.*